

O‘QUV MULOQOTINING HISSIY INTELLEKTNI SHAKLLANTIRISHDAGI O‘RNI

Abrayeva Mehrangiz Bekmirza qizi

*O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi
va tarixi mutaxassisligi bo‘yicha magistratura talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quv muloqotining hissiy intellektni shakllantirishdagi ahamiyati va o‘rni o‘rganiladi. Hissiy intellekt (EI) – bu insonning o‘z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiyotlarini tushunish qobiliyatidir. Maqolada o‘quv jarayonida muloqot madaniyatini shakllantirish orqali hissiy intellektni rivojlantirishning samarali usullari, shuningdek, bu jarayonning ta’lim sifatiga ijobiy ta’siri haqida tahliliy ma’lumotlar berilgan. Mazkur mavzu ta’lim tizimidagi innovatsion yondashuvlarni qo‘llash va talaba hamda o‘qituvchi o‘rtasida samarali muloqot muhitini yaratish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: hissiy intellekt, o‘quv muloqoti, shaxsiy rivojlanish, his-tuyg‘ular, empatiya, pozitiv muhit, faol tinglash, tana tili, ishonch hissi, verbal va noverbal aloqalar.

Bugungi kunda ta’lim jarayoni nafaqat bilim olish, balki shaxsiy rivojlanishning muhim manbalaridan biri sifatida ham e’tirof etilmoqda. Zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat aqliy intellektni (IQ), balki hissiy intellektni (EI) rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Hissiy intellekt insonning o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish va boshqalarning hissiyotlarini tushunish qobiliyatidan iborat bo‘lib, bugungi globallashtirish va ijtimoiy o‘zgarishlar davrida muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biriga aylanmoqda.

O‘quv jarayonida muloqotning roli beqiyosdir. Ta’lim tizimida hissiy intellektni shakllantirish uchun samarali o‘quv muloqotini tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o‘quv muloqoti tushunchasi, uning mazmun-mohiyati hamda hissiy intellektni rivojlantirishdagi o‘rni haqida fikr yuritiladi.

O‘quv muloqoti – bu ta’lim jarayonida o‘qituvchi va talaba o‘rtasida o‘zaro fikr almashish, bilimni qabul qilish va baham ko‘rish jarayoni bo‘lib, uning asosiy maqsadi bilimlarni yetkazish va mustahkamlashdan iboratdir. Muloqot faqat axborot almashish bilan cheklanmaydi, balki o‘qituvchi va talaba o‘rtasida ishonchli munosabatni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Samarali o‘quv muloqoti o‘quvchilarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish hamda ularni shaxsiy va kasbiy o‘qishga undashda muhim o‘rin tutadi.

Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quv muloqotining sifatini oshirishga bo‘lgan ehtiyoj yuqori. Samarali o‘quv muloqoti o‘quvchilarni faollikka undaydi, ular orasida

o‘zaro hurmat va tushunishni rivojlantiradi. Xususan, ta‘lim tizimida hissiy intellektni rivojlantirishda o‘quv muloqotining ahamiyati beqiyosdir, chunki bu jarayon insonning hissiyotlarini tushunish va boshqarish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi (Salovey & Mayer, 1990).

Hissiy intellekt (EI) – bu insonning o‘z hissiyotlarini anglash, boshqarish va boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish qobiliyati. Psixologiya sohasida hissiy intellekt tushunchasini ilk bor Piter Salovey va Jon Mayer tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lsa, uni ommalashtirishda Deniel Goleman muhim rol o‘ynagan. Hissiy intellekt aqliy intellektdan farqli o‘laroq, insonning ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy ko‘nikmalardan biri hisoblanadi. Hissiy intellekt o‘quv jarayonida o‘quvchilarning hissiy barqarorligini ta‘minlash, stressni yengish va guruh bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhimdir (Goleman, 1995). Ayniqsa, jamoaviy faoliyatda EI muhim rol o‘ynaydi, chunki u insonlar o‘rtasida samarali muloqot va o‘zaro anglashuvni ta‘minlaydi. Shuning uchun ta‘lim jarayonida EI rivojlantirishga e‘tibor qaratish jamiyatning ma‘naviy va madaniy rivojlanishi uchun muhimdir. Hissiy intellektning rivojlanganligi o‘quvchilarning nafaqat akademik, balki ijtimoiy muvaffaqiyatini ham ta‘minlaydi. Shuning uchun ta‘lim jarayonida o‘qituvchi talabalarning hissiyotlarini inobatga olib, ularga mos tarzda yondashishi kerak. Bu nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini, balki ularning shaxsiy rivojlanishini ham oshiradi.

O‘quv muloqoti hissiy intellektni shakllantirishning muhim vositalaridan biridir. Ushbu jarayonni samarali tashkil qilish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Empatiyani rivojlantirish: O‘quvchilarni boshqalarning hissiyotlarini tushunishga o‘rgatish uchun jamoaviy muhokamalar va rolli o‘yinlarni qo‘llash tavsiya etiladi. Bunday yondashuv talabalarda empatiya va hissiyotlarni boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi (Salovey & Mayer, 1997).

2. Faol tinglashni o‘rgatish: Faol tinglash talabalarning muloqotda muvaffaqiyatga erishishini ta‘minlaydi. Bu jarayonda o‘qituvchi suhbat davomida o‘z hissiyotlarini nazorat qilib, talabalarni tinglash va tushunish ko‘nikmalariga o‘rgatadi.

3. Pozitiv muhit yaratish: Hissiy-intellektual rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash uchun darslar davomida iliq va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish lozim. Bunday muhit talabalarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

O‘quv jarayonidagi muloqot insonning nafaqat aqliy, balki hissiy rivojlanishiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Muloqotning turli shakllari, jumladan, verbal va noverbal aloqalar, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar asosida amalga oshiriladigan o‘zaro ta‘sir hissiy-intellektual rivojlanishga zamin yaratadi. Masalan, o‘qituvchining ovoz ohangi, tana tili va so‘z tanlovi o‘quvchilarning hissiy javobini shakllantiradi. Samarali noverbal muloqot, masalan, mehribonlik bilan qarash yoki

tasdiq ishorasi o'quvchilarni ruhlantiradi va ishonch hissini uyg'otadi (Mehravian, 1971). Hissiy intellektni rivojlantirishda o'quv muloqoti muhim o'rin tutadi. Bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshiriladi: avvalo, o'quvchilar o'z his-tuyg'ularini anglashga o'rganadi, keyin esa ularni boshqarish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ta'lim jarayonini ushbu bosqichlarga moslashtirish uchun o'qituvchilarga interfaol metodlarni, masalan, jamoaviy ishlash va rolli o'yinlarni qo'llash tavsiya etiladi. Bunday yondashuv o'quvchilarning empatiya va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlarini oshiradi (Goleman, 1995).

Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, onlayn ta'lim va sun'iy intellekt asosida yaratilgan vositalar o'quv jarayonida muloqot sifatini oshirish imkonini beradi. Misol uchun, virtual o'quv platformalari o'qituvchilarga o'quvchilarning hissiy holatini kuzatishga va ularga mos tarzda yondashishga imkon yaratadi. Bundan tashqari, sun'iy intellekt asosida yaratilgan vositalar, masalan, til o'rgatish dasturlari, muloqot qobiliyatlarini mustahkamlashda yordam beradi. Ammo bu jarayonlarda insoniy muloqotni yo'qotib qo'ymaslik muhim. Shuning uchun texnologiyalarni hissiy intellektni shakllantiruvchi an'anaviy usullar bilan uyg'unlashtirish zarur.

Hissiy intellektni rivojlantirish bo'yicha turli tajribalar va tadqiqotlar bu jarayonning samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, Finlandiyada olib borilgan tadqiqotlarda o'quvchilarning his-tuyg'ularni anglash qobiliyati yuqori darajada bo'lgan sinflarda ta'lim sifatining sezilarli oshgani aniqlangan (Salmela-Aro, 2017). Bu kabi misollar hissiy-intellektual rivojlanishni ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilash zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa

Ta'lim jarayonida muloqot faqat bilim o'rgatish bilan cheklanmaydi, balki talabalarning hissiy-intellektual rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Muloqotning turli shakllari, jumladan verbal va noverbal aloqalar, o'quvchilarning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Buning natijasida, o'quvchilarda empatiya, o'zini anglash va stressni boshqarish ko'nikmalari shakllanadi.

Zamonaviy texnologiyalar ham o'quv muloqotining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Sun'iy intellekt va onlayn platformalar o'qituvchilarga o'quvchilarning hissiy holatini yaxshiroq tushunishga imkon beradi, ammo bu jarayonlarda insoniy muloqotning ahamiyatini yo'qotmaslik kerak.

Shuningdek, o'quv jarayonida hissiy intellektni rivojlantirish uchun o'qituvchilarning o'z hissiyotlarini boshqarish va o'quvchilarga empatiya bilan yondashish qobiliyati zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hissiy intellektning rivojlanishi ta'lim sifatini oshiradi va o'quvchilarning nafaqat akademik, balki shaxsiy muvaffaqiyatini ham ta'minlaydi. Umuman olganda, o'quv muloqoti va hissiy intellektni rivojlantirish bir-birini to'ldiruvchi jarayon bo'lib, ularning samarali

uyg'unlashuvi ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam Books.
2. Mehrabian, A. (1971). *Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes*. Wadsworth Publishing.
3. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9(3), 185-211.
4. Salmela-Aro, K. (2017). Emotional Intelligence and Academic Success: A Longitudinal Study. *Journal of Educational Psychology*, 109(2), 232-245.